

موضوع:

كوفه از آغاز تا انقراض امویان

(از سال ۱۷ هـ تا ۱۳۲ هـ)

استاد راهنما:

حجة الاسلام و المسلمین دکتر نعمت الله صفری فروشانی (دامت توفیقاته)

استاد مشاور:

حجة الاسلام و المسلمین حسین عبدالمحمدی بنچاری (دامت توفیقاته)

نگارش:

سید نفیس حیدر تقوی

سال تحصیل ۸۶ - ۸۵

تقدیر و تشکر:

پس از حمد و سپاس فراوان به درگاه خداوند متان و سلام و درود بر پیامبر اکرم(ص) و اهل بیت آن حضرت و از حضرت فاطمه معصومه قم که با کرم بسیار خود این عبد حقیر را افتخار بخشیدند که چند روز در جوار آن حضرت باشم و نیز از رهبر کبیر انقلاب امام خمینی(ره) و مقام معظم رهبری که برای طلاب علوم دینی راه طلب علم را آسان نموده اند و همچنین از پدر و مادر که مرا به این راه نورانی فرستادند تقدیر و تشکر می نمایم.

به حکم قاعده تلازم طبق قول پیامبر اکرم(ص): (من لم یشکر المخلوق لم یشکر الخالق) بر خود لازم میدانم از زحمات فراوان استاد محترم راهنما جناب حجه الاسلام و المسلمین الحاج آقای دکتر نعمت الله صفری و استاد محترم مشاور جناب حجه الاسلام و المسلمین الحاج آقای شیخ حسین عبدالحممدی که با راهنمایی های ارزنده و مشفقانه بنده را در مراحل مختلف تدوین این پایان نامه یاری نمودند صمیمانه تقدیر تشکر می نمایم و برای توفیقات و عمر با برکت ایشان از بارگاه خداوند متعال مسئلت می نمایم و همچنین از همه مسئولین مرکز جهانی که این بستر تحقیق را برای طلاب فراهم نموده اند، همه مسئولین مربوط به پایان نامه و اعضای گروه تاریخ و کتابخانه مدرسه عالی فقه و معارف و مدرسه عالی امام خمینی(ره) و همچنین از مسئولین کتابخانه تخصصی تاریخ، و همچنین برای ایثار همسر و فرزندم، تقدیر و تشکر عرض می نمایم.

تقدیم به:

خدمت حضرت امیر المؤمنین علی ابن ابی طالب (علیه السلام)، قهرمان و مدافع اسلام و عدالت خواه تاریخ، که در تمام دوران زندگی خود، به خاطر حق کوشید و نبرد کرد و یک حکومت عدالت پسند و کاملاً اسلامی که دولت نمونه عالم اسلام می باشد برپا کرد او را تنها به جهت حق و عدالت خواهی تنها گذاشتند و حق گریزان به دشمنش پیوستند و وی را در محراب نماز به شهادت رساندند، و نیز خدمت امّ الائمه حضرت فاطمه زهرا(س) تقدیم می نمایم.

کرده ام تقدیم به شاه نجف***گر قبول افتد زهی عزّ و شرف.

چکیده:

کوفه از آغاز (۱۷ هجری) در هر دور خلافت مشکل تحولات سیاسی، فرهنگی و اجتماعی را داشته زمان این تحقیق تا انقراض امویان بوده لذا در این تحقیق اوضاع سیاسی، فرهنگی و اجتماعی کوفه تا ۱۳۲ هجری قمری بیان شده است.

بنای این شهر به عنوان پایگاه نظامی برای گروههای مسلمان ایجاد شده بود مهم و معروف بود و از جهت پایگاه نظامی همه خلفاء و فرمان روایان معتقد بودند که مردم این شهر طرفدار آنان باشد. در حالی که مردم این شهر که اکثریت آنان نظامی بوده با وصف خاص خود زندگی می گردند و خود را سربلند محافظان حقیقی اسلام و حکومت اسلامی می دانستند همیشه مخالف حکومت بودند. تهاجم امویان توسط مهاجمان و فرمان روایان در کوفه در قرن اول و دوم، ۱۱۲ سال با ویرانی مادی، روحی (معنوی) علیه شیعیان علی (ع) و اولاد علی (ع) همراه بود، این ظلم و ستم آنان اوضاع کوفه را همیشه برای قیام، انقلاب، شورش مشغول داشته، دو نکته ای که سبب انقلاب ها و زوال انقلاب ها در کوفه موجب شده بود اینست که:

۱- علت این انقلاب های سیاسی، فرهنگی و اجتماعی تعلیمات حق جویانه حضرت علی (ع) و اولاد آن حضرت بود.

۲- علت زوال و سرکوبی این انقلابها، نافرمانی از فرمایشات اهل بیت و دو دلی، سستی و بی وفایی مردم کوفه.

این علت دوم سبب شده که خوارج به ظهور آمدند، شهادت حضرت علی (ع) در محراب عبادت، امام حسن مجتبی (ع) با معاویه صلح کرد، حسین بن علی (ع) و اصحاب با وفا و سفیر آن حضرت مظلومانه و غریبانه به شهادت رسیدند.

این علت دومی نه فقط بر اوضاع سیاسی اثر خود را داشت اثرش تا فرهنگ و اجتماع این شهر رسید که مصنفان و شاعران به دو گروه طرفداران اهل بیت و مخالفین اهل بیت تقسیم شدند و همچنین نظامیان نیز در دو گروه تقسیم شدند که یک گروه در راه حق جهاد می کرد و گروه دوم علیه اهل بیت شمشیر می زد در این رساله علل و بررسی عمل کرد فرمان روایان امویان بیان شده است.

فهرست مطالب

مقدمه: ۱...

۱- تبیین موضوع: ۱...

۲- اهمیت و ضرورت موضوع: ۱...

۳- سئوالات تحقیق: ۱...

۴- فرضیه های تحقیق: ۱...

۵- اهداف تحقیق: ۲...

۶- روش تحقیق: ۲...

۷- قلمرو تحقیق: ۲...

(الف) زمانی: ۲...

(ب) مکانی: ۲...

۸- پیشینه تحقیق: ۲...

۹- منابع تحقیق: ۳...

مآخذ از تحقیقات قدیم مانند: ۳...

مآخذ از تحقیقات جدید: ۳...

۱۰- ساختار تحقیق: ۴...

فصل اول: کلیات ۵...

گفتار اول: ۶...

نام گذاری «کوفه» ۶...

گفتار دوم: جغرافیای شهر کوفه: ۸...

گفتار سوم: شهر کوفه: ۱۵...

فصل دوم: اوضاع سیاسی شهر کوفه ۲۳...

گفتار اول: اوضاع سیاسی کوفه در دوره خلیفه دوم و سوم ۲۴...

الف - کوفه در دوره خلافت عمر بن خطاب (۱۳ هـ - ۲۳ هـ) ۲۴...

۱ - سعد بن ابی وقاص: ۲۴...

۲ - عبدالله بن عتبان (۲۱ هجری): ۲۴...

۳ - زیاد بن حنظله: ۲۴...

۴ - عمار یاسر: ۲۵...

۵ - ابوموسی اشعری: ۲۵...

۶ - مغیره بن شعبه: ۲۶...

(ب) فرمانروایان کوفه در دوران خلافت عثمان بن عفان (۳۵ - ۲۴ ق.) ۲۶...

(۱) - سعد بن ابی وقاص (۲۴ هـ تا ۲۶ هـ): ۲۶...

(۲) ولید بن عقبه بن ابی معیط (۲۶ تا ۲۹ هـ): ۲۶...

۳ - سعید بن عاص (۲۹ هـ - ۳۴ هـ): ۲۸...

۴ - ابوموسی اشعری (۳۴ هـ تا ۳۵ هـ): ۲۸...

گفتار دوم: کوفه در خلافت امیرالمومنین علی بن ابی طالب علیه السلام ۳۰...

اوضاع سیاسی کوفه در دوره خلافت حضرت علی علیه السلام ۳۰...

(الف) بیعت کوفیان با امیرالمومنین علی علیه السلام: ۳۰...

(ب) تعیین حاکم کوفه توسط امیرالمومنین علی علیه السلام: ۳۲...

(ج) کوفیان و جنگ جمل: ۳۲...

(د) ورود امیرالمومنین علی علیه السلام به کوفه: ۳۶...

(هـ) ویژگی های حکومت حضرت امیرالمؤمنین حضرت علی (ع): ۳۶...

- (۱) پذیرش خلافت از طرف امیرالمؤمنین: ۳۶...
- (۲) کارگزاران امیرالمؤمنین حضرت علی (ع): ۳۸...
- (۳) اختیارات استانداران و فرمانداران در حکومت امیرالمؤمنین علی (ع): ۴۰...
- کارگزاران حضرت علی (ع) در کوفه: ۴۱...
- ۱ - ابوموسی اشعری: ۴۲...
- ابقاء ابوموسی اشعری ۴۲...
- ۲- قرظۀ بن کعب انصاری، استاندار کوفه: ۴۲...
- ۳ - عقبۀ بن عمرو انصاری، جانشین امیرالمؤمنین (ع) در کوفه: ۴۳...
- ۴ - هانی بن هوذه، جانشین علی (ع) در کوفه: ۴۳...
- علل انتخاب کوفه به عنوان مرکز خلافت: ۴۴...
- ۱ - حضور تعداد زیادی از صحابه و برگزیدگان آنها در کوفه: ۴۴...
- ۲ - حضور سرشناسان عرب در کوفه: ۴۵...
- ۳ - موقعیت نظامی و وجود دلاوران عرب در کوفه: ۴۵...
- ۴ - بی توجه بودن مردم مکه و مدینه به اهل بیت: ۴۶...
- ۵ - اظهار علاقه مردم کوفه نسبت به خلافت علی (ع): ۴۷...
- و - حضور حضرت علی (ع) در کوفه: ۴۸...
- فتنه خوارج: ۴۸...
- جنگ نهروان: ۵۰...
- ز - فرمان آماده باش حضرت علی (ع) علیه معاویه و سرپیچی کوفیان: ۵۶...
- ح - در رویارویی با غارت ضحاک بن قیس قهری: ۵۷...
- ط - مردم کوفه در رویارویی غارت نعمان بن بشیر: ۵۸...
- ی - در رویارویی با مهاجمان به هیئت و انبار: ۵۹...
- ک - آخرین اقدام حضرت علی (ع) برای جمع کردن مردم کوفه، علیه معاویه: ۶۰...

ل - شهادت حضرت علی(ع) در مسجد کوفه: ۶۱...

در شب نوزدهم: ۶۲...

کوفه در دوره خلافت امام حسن مجتبی(ع): ۶۳...

الف - بیعت با امام حسن مجتبی: ۶۳...

توطئه های معاویه در کوفه: ۶۴...

ب - فرمان امام حسن(ع) در بسیج کوفیان و رویارویی با شامیان: ۶۵...

ج - سپاه حضرت امام حسن مجتبی(ع) علیه شامیان: ۶۶...

د- صلح امام حسن(ع): ۶۸...

ه- ترک کوفه و بازگشت امام حسن(ع) به مدینه: ۶۹...

گفتار سوم: اوضاع سیاسی کوفه در دوره امویان: ۷۱...

خلفای بنی امیه جمعاً چهارده تن بوده که عبارتند از: ۷۱...

۱ - کوفه در دور حکومت معاویه بن ابوسفیان (۴۱ هـ تا ۶۰ هجری) ۷۲...

(الف) سب امیرالمؤمنین علی(ع) در کوفه در دوره حکومت معاویه: ۷۳...

(ب) - فرمانروایان کوفه در دوره حکومت معاویه: ۷۴...

۱- مغیره بن شعیبه: ۷۵...

۲ - زیاد بن ابیه: ۷۵...

۳ - عبدالله بن خالد بن اسید (۵۳ تا ۵۵): ۷۵...

۴ - ضحاک بن قیس فهري (۵۵ تا ۵۸ هـ): ۷۵...

۵ - عبدالرحمن بن عبدالله ثقفی (۵۸ تا ۵۹): ۷۵...

۶ - نعمان بن بشیر انصاری (۵۹ تا ۶۰ هـ): ۷۶...

(ج) حوادث در دوره حکومت معاویه در کوفه: ۷۶...

قیامهای خوارج کوفه بر علیه معاویه: ۷۶...

۱ - قیام فروه بن نوفل اشجعی: ۷۶...

۲ - قیام مستورد بن علقمه: ۷۷...

۳ - قیام ابوعلی کوفی: ۷۷...

۴ - قیام حیان بن ظبیان: ۷۷...

د - بیعت کوفیان با یزید بن معاویه به عنوان ولیعهد: ۷۷...

هـ - شیعیان کوفه در زمان حکومت معاویه: ۷۹...

کوفه و قیام امام حسین(ع): ۸۱...

۲- اوضاع کوفه در دوره حکومت یزید: ۸۱...

الف: دعوت اهل کوفه از امام حسین(ع) سنه ۶۰ هجری تا ۶۴ هـ ۸۱...

ب - مسلم بن عقیل در کوفه: ۸۴...

ج - حرکت امام حسین(ع) به سوی کوفه و ورود به کربلاء ۹۲...

د - صف آرای کوفیان مقابل امام حسین(ع) در کربلاء ۹۴...

هـ - سخنان امام حسین(ع) با مردم کوفه در روز عاشورا: ۹۵...

و - کوفه پس از واقعه کربلاء: ۹۶...

ز - یاران با وفای امام حسین که از کوفه بودند: ۹۷...

ح - کوفه در بیعت با عبدالله بن زبیر ۹۸...

ط - اوضاع کوفه در حکومت مختار ثقفی: ۹۹...

۳- کوفه در دوران حکومت عبدالملک مروان: ۱۰۰...

والیان کوفه در حکومت عبدالملک: ۱۰۱...

۴- اوضاع سیاسی کوفه در دوره خلافت ولید بن عبدالملک بن مروان (۹۶ - ۸۶ هـ) ۱۰۲...

کوفه در سالهای آخر حکومت امویان: ۱۰۸...

فصل سوم: اوضاع فرهنگی کوفه ۱۱۰...

گفتار اول: اوضاع فرهنگی کوفه بعد از فتوحات اسلامی در عراق ۱۱۱...

گفتار دوم: ۱۱۲...

۱ - نظام تعلیم و تربیت در کوفه ۱۱۲...

۲ - فرهنگیان کوفه ۱۱۲...

الف - شاعران، ۱۱۲...

ب - خطیبان، ۱۱۲...

ج - نویسندگان، ۱۱۲...

د - قاریان، ۱۱۲...

۳- صحابه و تابعین - در کوفه ۱۱۲...

۱ - نظام تعلیم و تربیت در کوفه: ۱۱۳...

۲ - شخصیت های فرهنگی ۱۱۵...

الف - شاعران کوفه: ۱۱۵...

۱ - کلیاتی درباره شعر در صدر اسلام: ۱۱۵...

۲ - مخلوط شدن اعراب با ملیت های مختلف: ۱۱۵...

۳ - تمدن و فرهنگ تازه: ۱۱۵...

۴ - سیاست: ۱۱۶...

۲ - اسامی شاعران کوفه: ۱۱۸...

(ب) خطیبان کوفه: ۱۲۵...

د: قاریان مشهور کوفه: ۱۳۶...

۳ - مشاهیر صحابه و تابعین در کوفه: ۱۳۷...

تابعان مشهور ساکن کوفه ۱۳۸...

طبقه اول تابعان: ۱۳۸...

طبقه دوم تابعان در کوفه: ۱۴۰...

فصل چهارم: اوضاع اجتماعی کوفه ۱۴۳...

گفتار اول: قبایل کوفه ۱۴۴...

گفتار دوم: اوضاع نظامی کوفه ۱۴۷... ۱۴۷

مهارت‌های فنون جنگی مردم کوفه: ۱۴۷... ۱۴۷

۱ - تعلیم جنگاوران در کوفه: ۱۴۷... ۱۴۷

۲ - ویژه گی نظامی مردم کوفه در جنگ های اسلامی: ۱۴۷... ۱۴۷

۷ - واحدهای تشکیل دهنده سپاه: ۱۴۹... ۱۴۹

۱ - پیاده نظام « رجالة »: ۱۴۹... ۱۴۹

۲ - سواره نظام (خیاله، فرسان): ۱۴۹... ۱۴۹

۳ - تیراندازان (رماة نشابون): ۱۵۰... ۱۵۰

۴ - مراحل جنگ: ۱۵۰... ۱۵۰

۵ - آمادگی های قبل از جنگ: ۱۵۱... ۱۵۱

۶ - شروع جنگ: ۱۵۱... ۱۵۱

نتیجه بحث ۱۵۳... ۱۵۳

فهرست منابع و مأخذ: ۱۵۸... ۱۵۸

مقدمه:

۱- تبیین موضوع: در این موضوع اوضاع کوفه از جهات مختلف سیاسی، فرهنگی و اجتماعی از آغاز

تأسیس کوفه در سال ۱۷ هجری تا پایان دوره امویان در سال ۱۳۲ هجری بررسی می شود.

۲ - اهمیت و ضرورت موضوع:

در هر امری این سؤال نهفته است که چرا باید آن را انجام داد؟

و باید در پاسخ این که چرا باید آن را انجام داد؟ گفته شود که در تاریخ اسلام، تاریخ شهرهای

اسلامی، تحولات آن شهر و اوضاع آن شهر موضوع بسیار مهم است، که چند شهر که دارای ثقافت

اسلامی بودند.

چند شهر بسیار مهم بودند. مکه، مدینه، شام، کوفه و بصره. در این شهرها کوفه تنها شهری بوده که

دارای تحولات بسیار مهم و تاریخ ساز بوده چون این یک پایگاه نظامی بوده که همراه داشتن

مفسران محدثان، نویسندگان، اصحاب پیغمبر به خصوص مرکز خلافت حضرت امیر المومنین علی

علیه السلام که یک دولت نمونه اسلامی برای جهان تشکیل دادند، باید این شهر مهم و دولت و

تحولات و اوضاع و انقلاب این شهر بسیار مهم است که تبیین شود.

۳ - سئوالات تحقیق:

سئوالات اصلی:

اوضاع فرهنگی، سیاسی، اجتماعی کوفه در عصر امویان چه گونه بوده است؟

۴- فرضیه های تحقیق:

- کوفیان در جریانات مختلف این دوره تحت تأثیر عوامل مختلف فرهنگی، سیاسی و اجتماعی وارد

عمل می شدند.

۵ - اهداف تحقیق:

تبیین اوضاع فرهنگی، سیاسی و اجتماعی به منظور فهم بهتر موضع گیری های کوفیان در این دوره مورد بحث.

۶ - روش تحقیق:

روش تحقیق در این رساله، روش توصیفی، تحلیلی و تاریخی است. کوششی است استنادی بر منابع اصلی و نیز تا حدودی مطالعات و تحقیقات جدید و به شیوه کتابخانه ای است.

۷ - قلمرو تحقیق:

(الف) زمانی:

اوضاع سیاسی کوفه از آغاز تا انقراض امویان از (سال ۱۷ هـ ق - تا ۱۳۲) هـ ق
(ب) مکانی:

این تحقیق درباره شهر کوفه که پایگاه نظامی اسلامی بود صورت گرفته است.

۸ - پیشینه تحقیق:

با توجه به این موضوع رساله حاضر کوفه از آغاز تا انقراض امویان (۱۷ هـ - تا ۱۳۲ هـ) - اوضاع سیاسی، فرهنگی و اجتماعی این شهر را بیان کرده است یک تلاش جداگانه از کتابهای سابق که به موضوع کوفه نوشته شده است خواهد بود.

مؤلفین در تحقیقات و تألیفات خودشان قصد و اهداف مختلف داشتند.

جناب هشام جعیت در تألیف خود که (کوفه پیدایش شهر اسلامی) در مورد حمله بر کوفه و جهت پیدایش این شهر را در کتاب خود مطرح کرده اند - جناب سید حسین براقی نجفی در کتاب خود که (تاریخ کوفه) می باشد فضایل این شهر بیان کرده اند - آقای حسین رجبی (دوانی) در کتاب خود (کوفه و نقش آن در قرون نخستین اسلامی) احوال کوفه را طبق سنوات بیان کرده اند.

بنده در این تحقیق اوضاع سیاسی کوفه را در مدت (۱۷ هـ - تا ۱۳۲ هـ) با بیان تأثیر گذاری امویان بر مردم این شهر نسبت به اهل بیت (ع) ممکن است این رساله تاریخی باشد.

بعضی از کتابهای که تاکنون درباره ((کوفه)) نوشته شده است.

در فهرست کتابهای علما پیشین، کتابهای به نام «کوفه» و یا «تاریخ کوفه» به چشم می خورد که برخی از آنها عبارتند از:

- ۱ - تاریخ الكوفه: تألیف سید حسین براقی نجفی (متوفی به سال ۱۳۳۲ هـ.ق)
- ۲ - کوفه پیدایش شهر اسلامی: تألیف مترجم آقای ابوالحسن سروقد مقدم.
- ۳ - عتبات المقدسه فی الكوفه: تألیف محمد سعید طریحی
- ۴ - کوفه و نقش آن در قرون نخستین اسلامی تألیف محمد حسین رجبی (دوانی)
- ۵ - کوفه از تأسیس تا قیام عاشورا مؤلف دکتر نعمت الله صفری فروشانی (چاپ نشده).
- ۶ - خطاط الكوفه، مؤلف ماسینیون، .

۹ - منابع تحقیق:

مهمترین منابع و مأخذی که در این نوشتار از آنها شده است عبارتند از:

مآخذ از تحقیقات قدیم مانند: تاریخ یعقوبی، انساب الاشراف، تاریخ الطبری، مروج الذهب، فتوح البلدان، الفتوح، اخبار الطوال، تخطيط المدینة الكوفه، تاریخ الكوفه، نهج البلاغه، بحار الانوار،

مآخذ از تحقیقات جدید: تتمه المنتهی، مع الحسین فی نهضته، سیمای کار گزاران علی بن ابی طالب امیر المومنین(ع)، کوفه و نقش آن در قرون نخستین اسلامی، لمعات الحسین، تاریخ تحلیلی اسلام تا پایان امویان، کوفه از تأسیس تا قیام عاشورا.

۱۰ - ساختار تحقیق:

شکلی

محتوایی

نوشتار حاضر در یک مقدمه، چهار فصل و خاتمه تنظیم شده است مقدمه برخی از مطالب کلی پایان نامه چون تبیین موضوع، ضرورت و اهمیت موضوع سئوالات اصلی، فرضیه ها، اهداف، روش، قلمرو، پیشینه، منابع تحقیق را شرح می دهد - و در فصل اول - شامل کلیات است و آخرین و مفاهیم و واژه های کلیدی و همچنین ارائه خلاصه جغرافیای آن شهر و تاریخ و هدف تأسیس کوفه بیان شده است در فصل دوم اوضاع سیاسی را در دوره خلفائ را از ۱۷ هجری تا انقراض امویان را شرح داده است در فصل سوم اوضاع فرهنگی را بیان شده است و در فصل چهارم اوضاع اجتماعی این شهر را بیان شده است.

فصل اول

کتابت

گفتار اول:

نام گذاری «کوفه»

برای نام گذاری این منطقه به نام کوفه چند علت در کتب تاریخی بیان شده است.

۱ - محمد بن جریر طبری می نویسد: هر جا که ریگ و شن در هم آمیخته باشند. آن جا را کوفه می گویند و چون در این منطقه نیز این چنین بود لذا این را کوفه نامیده اند.^(۱)

۲ - ابو عبید بکری اندلسی درباره علت نام گذاری این منطقه به نام کوفه می نویسد: از این جهت این ناحیه کوفه نامیده شده است که سعد بن ابی وقاص وقتی که بعد از پیروزی قادسیه و استقرار مسلمانان در شهر انبار و سپس خروجشان از این شهر به دلیل از ردگی از ساس و پشه، سپاه مسلمانان را به ناحیه کوفه آورد. و گفت: «تکوفوا فی هذا الموضع» یعنی در این مکان جمع شوید (تکوف به معنی تجمع است)

۳ - بکری علت دومی را نیز هم چنین بیان می کرده است: شعر یک سارق که حَجْدَر نام داشت و در زندان حجاج در کوفه مقید بود آن شعر را سرود. زمان حجاج، کوفه به این نام نامیده شده بود.

یا ربُّ أَبْغَضُ بَيْتِ اَنْتَ خَالِقُهُ * * * بَيْتُ بَكُوفَانَ مِنْهُ اسْتَعْجَلْتَ سَفَرًا^(۲)

۴ - ابوبکر محمد بن قاسم گفته است: از این جهت آن را کوفه گفته اند که دایره مانند بوده است و این را از قول عرب گرفته است که گفته اند «رأیت کوفاناً» (به ضم کاف و فتح آن) که به معنی تپه شنی دایره مانند است.

۱- کوفه و نقش آن در قرون نخستین اسلامی، ص ۱۰۰.

۲- معجم ما استعجم من اسماء البلاد و المواضع، ص ۱۱۴۱.

۵ - نیز از قول عرب ها می نویسد که: آن جا را به این جهت «کوفه» نامیده اند که مردمی در آن جا جمع می شدند یا گرد می آمدند. چون عرب ها می گویند «قد نکوف الرمل» یعنی شنها جمع شده است. زیرا عرب ها می گوید (هم فی کوفان)

۶ - از قول عرب ها می نویسند: به این علت این منطقه را کوفه نامیده شده که قطعه ای از شهرهاست چون در قول عرب یافت شده است که می گفتند اعطیت «کیف» و «کیفه» به معنی قطعه و پاره است و پای آن به واسطه سکون و مضموم بودن ما قبلش به واو منقلب شده است و شد کوف یا کوفه.

۷ - از قول عرب ها نیز می گویند: که وقتی می گویند «القوم فی کوفان» یعنی لازم است که مردم را گرد آورند.^(۳)

به نظر من قول اول که از طبری است از همه این علل ها بهتر است.

چون قول اول از همه جهت بهتر و منطقی است چون عموماً اسم آن را یا نام فرد مؤسس به نام موقعیت آن یا به نام معروف جغرافیای آن جا یعنی منطقه کوهستانی را به نام کوه ها مثل فیروزکوه می گذارند.

دوم این که علت دوم قابل قبول نیست چون یک فرمانروا یا فرمانده در عمر خود چندین بار برای توقف به لشکر خود فرمان می دهد هر جا فرمان توقف را کوفه نمی شود گذاشت. دلیل سوم نیز قابل قبول نیست چون این شعر پس نام گذاری کوفه فرموده شده است هم چنین دلیل های دیگر نیز معنی دلیل اول که کاملتر است را دارند.

گفتار دوم:

الف - جغرافیای شهر کوفه:

این شهر در متون جغرافیای کهن در اقلیم سوم به طول ۶۹/۵ درجه و عرض ۳۲۳۱ درجه جغرافیایی واقع است.^(۴)

یکی از شاخه های فرات که در جنوب غربی آن رود جاری است از شرق کوفه می گذرد^(۵) ارتفاع آن از سطح دریا حدود ۲۲ متر می باشد ارتفاع عمودی آن از سطح رودخانه فرات که در شرق آن قرار دارد حدود ۶ - ۵ متر است که البته این ارتفاع در شرق و غرب و مرکز کوفه متفاوت است.

بدین ترتیب که شرق کوفه که به رودخانه نزدیکتر است پائین ترین ارتفاع ۵ متر و در غرب آن که از رودخانه دورتر است تا ۳۶ متر ارتفاع دارد^(۶)

ب - مساحت کوفه: برای مساحت کوفه در تاریخ چند قول ثبت شده است

۱ - بعضی از نویسندگان معاصر، قطر این شهر را در ابتدای تأسیس تقریباً ۲ کیلومتر تخمین زده اند

که با توجه ورود مهاجرین به این منطقه این مقدار به سرعت اضافه شد^(۷)

۲ - یکی از راویان زمان بنی امیه

مقدار مساحت کوفه را در دوران بنی امیه تقریباً ۱۶۳۲ میل ذکر می کند.^(۸)

۴- معجم البلدان، ج ۴، ص ۹۰.

۵- تقویم البلدان، ص ۳۳۹.

۶- تخطيط مدينة الكوفة، ص ۳۲.

۷- تخطيط مدينة الكوفة، ص ۳۹.

۸- معجم البلدان، ج ۴، ص ۴۹۲.